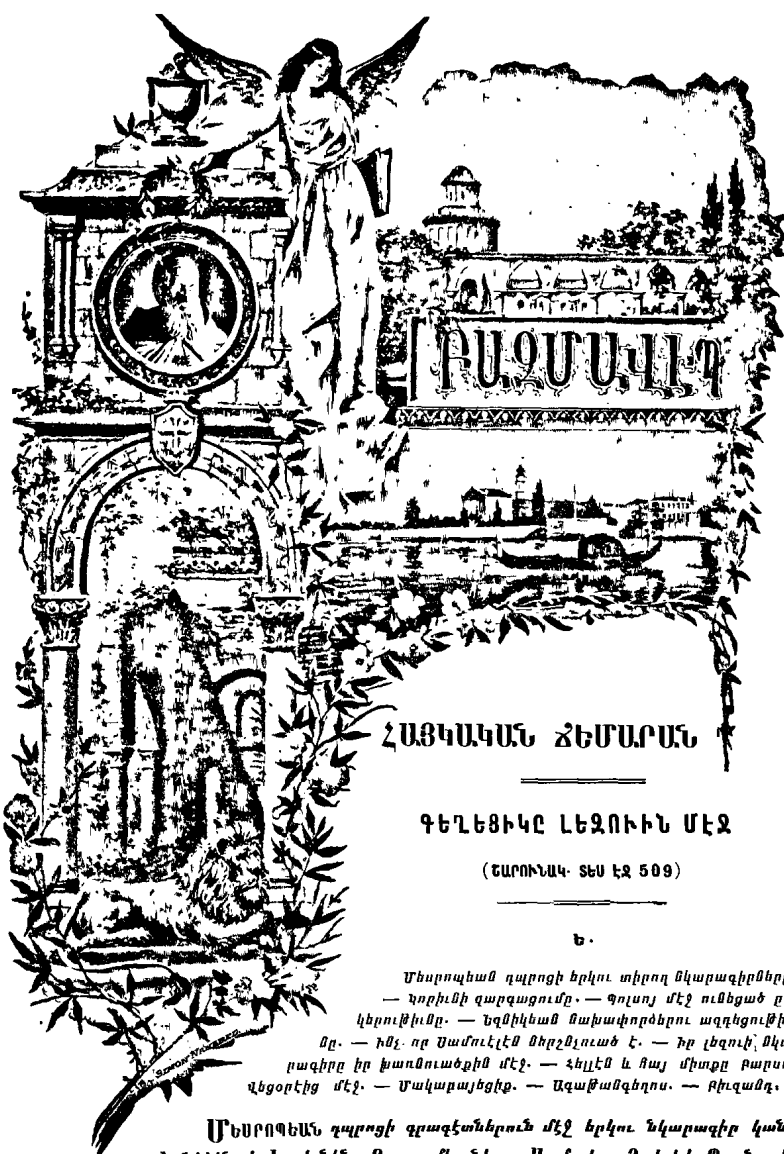

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԵՄԱՐԱՆ

ԳԵՂԵՑԻԿԸ ԼԵԶՈՒԻՆ ՄԷՋ

(ՇԱՐՈՒՆԱԿ՝ ՏԵՍ ԷՋ 509)

Ե.

Մեսրոպեան դպրոցի երկու տիրող մկարագիրները.
— Կորիւնի զարգացումը. — Պոլսոյ մէջ ունեցած ըն-
կերութիւնը. — Նզմիկեան մաթափործներու ազդեցութիւ-
նը. — Դժ. ու Սամուէլէն մերշնչուած է. — Իր լեզուի՝ մկա-
րագիրը իր խառնուածքին մէջ. — Հիլլէն և Ռայ միտքը բարսղի
զնցորէից մէջ. — Մակարայեցիք. — Ազաթամզեղոս. — Բիւզանդ.

ՄԵՍՐՈՊԵԱՆ դպրոցի զրազէտներուն մէջ երկու նկարագիր կան ,
Եզնիկին և Կորիւնին: Բոլոր միւսները, Սամուէլ, Յովսէփ Պաղնացի,
Յովհան Եկեղեցացի, Ղևոնդ, Աբրահամ Զհնակացի դէպ ի մէկին կամ միւսին լեզուական

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ – ԹԻԻ ԺԲ. 1907

34

գաղափարականը կը ձկտին: Ասոնցմէ իւրաքանչիւրը կամ նախափորձեր արտադրած է, կամ հետեւութեամբ զբաժ. աւսնոց բարձրութեան՝ կամ ճանապարհ հարթողներն են եղած, կամ մագլցողներ: Իրենց լեզուի գեղեցկութեան աստիճանը կորիւնի և Եզնիկի՝ ճաշակներուն մէջ կը կային. որքան անոնց հետ միանան՝ այնքան որոշ նկարագիր մը կ'առնեն, ինչ որ Թոյլ տուած է Զննակացիին յաջողիւ ուրիշ Եզնիկ մ'ըլլալ:

Միւսները՝ լեզուի գեղեցկին շատ գիծեր գտած են; բայց ոչ ամբողջ գէմը մը՝ որ այլ եւս զարգացման պէտք մը չունենայ: Ասոնց զարգացումները, իրենց կեանքի լիութեանը մէջ, Եզնիկի կամ Կորիւնի նկարագիրն ու արտայայտութիւնը պիտի առնեն: Միայն երկուքն են՝ որ ազնիւ լեզուն իրենց հասարակաց խաբիս առնելով՝ թովէքով կը մեծնան ու կ'երկնզկին: Ասոնց իրարու վրայ ալ ազդած են, առանց սակայն ստրկական հետեւողութեան: Երկու եղբայրներն են, որ կը խոստովանին թէ մերթ, ուր որ պէտք է, Հայցեմք և տաճք միմեանց օժան: Կուրին չունի Եզնիկի բոլոր ձիւրքերը. բայց իր ունեցած մէկ երկու շնորհները այնքան ներկուռ արտայայտութիւն մ'ունին, որ երբէք չեն շփոթուիր Եզնիկի գիծերուն հետ եւ առանձին ուշադրութիւն կը զբաւեն:

Կորիւնի լեզուական ճաշակը բացուեր է ոչ միայն դասախօսութեանց տակ Հա-

ցեկացիին, որուն աշակերտն ու յետոյ սերտ մտերիմն է եղած, այլ և իր դասընկերներուն՝ որոնց մէջ՝ Թէեւ կրսեարգոյն, սիրելի է եղած իր յաջողակութեան, և եռանդուն ու անկեղծ բնաւորութեան համար: Շատ շահած պիտի ըլլայ այն երկու երեք բողոքովին գրական տարիներուն, զորս անցուցեր է Կաթանդուպուլիս, ուր Ղևնդիի ձեռնգրացք էր յու նարէնը կատարելագործելու: Հոն կը վայելին Յովսէփի և Եզնիկի ընկերութիւնը, որոնք Եղեսիայէն Պոլիս դիմած էին, յետ արդէն քանի մը նախափորձեր տուած ըլլալու ասորերէնի վրայէն: Իրենց գրական խումբը կ'ամբողջանայ, երբ քիչ վերջ հոն կը հասնին Յովսէփն ու Արժան:

Կը սիրեմ՝ երեւակայել որ այս եռանդուն ուսանողները՝ Վոսպրի գեղեցիկ ափերուն վրայ թափառելուն՝ իրենց խօսակցութեանց ընդել առարկան ըրած ըլլան հայերէն լեզուն: Կը սիրեմ որ Եզնիկ իրենց անշրադարձուցած ըլլայ թէ ինչպէս ասորերէն քերականութեան ձեւաբանութիւնն ու համաձայնութիւնն ինչ նամատոյց են հայանալու, — թէ որչափ ճշդութիւն ու ճկունութիւն կը շահի հայերէնը՝ եթէ նախամեծարութիւնը հնչլէն լեզուին տայ, զգուշանալով հանդերձ անոր քանի մը յատկարանութիւններէն:

Եւ ազդեցութեան տակ այս խօսակցութեանց ու Նախափորձերու ընթերցումներուն³, Կորիւն անզգալի կերպով զգածուեր է եզնիկեան քանի մը բառերով

1. Ըստ Կոթայրի, Մեսրոփ վարդէն զատ, Կորիւնի Թարգմանութիւններն են Գիրք Մակարայեցոց, Եւթաղ Աղեքսանդրոսի, Աղաթանգեղոս և Փաւստոս Բիւզանդի: Ասոնցմէ զուրս Կորեան քառի զրուածներու նկարագիրն ունին Բարսեղի Վերոնքեքն ու Սամուէլի Սանդուխտի վերայորոճութիւնը:

2. Կորիւն կարդացեր է Կոյումեմ Ընծայութեանը. վասն զի Աղաթանգեղի Թարգմանութեան մէջ իր հայերէնը տակ պիտի հայերէնի ազդեցութիւնը կրած է: — Աղաթ. ԶԻ. 42 զրէ: Զի միանգամայն կազմին զուսկե. բոցն չորացելովք միւս և իւր և աճառքն, նկարագրն՝ մորթովքն զգեցեալք և մազովքն զարդարեալք: — Ասիկայ ինքի զրուած կ'երեւի Կոյումեմ. ընծ. էջ 155 այս ստղծ.

բուն ազդեցութեան տակ. Ո՞վ է որ նկարագրեց և Էջօք և ոսկեբոց գմբէ հանաւ, մորթով և մարմնով և մազով գմբէ զգեցուցեալ զարդարեաց: — Դարձեալ՝ Աղաթ. ԸԸ. 42 զրէ: — Զի զիմէ նա ընդ տեղի ինչ նեղածերպ վայրաց, և ընդ կրթելն կեղեկէ զապականեալ մորթն ծերացեալ մարմնոյն, ի բաց մերկանայ, և միւս անգամ ի մանկու թին դառնայ, և նորոգեալ գծերութիւնն իւր զարդարէ: Սոյնպէս և արդարացեալքն զանցաւոր մարմնոցս իւրս, ըղձմուռն ի յանձանց ի բաց մերկանան, զի մտցն ընդ նեղ դուռնն, — Իսկ Կոյ. Ընծ. էջ 96 42 զրէ: Օմք ընդ մացառս և ընդ քարածերպս մտեալք՝ մերկանան զնուշթիւնն... մերկացեալ նորոգին ի մարմինս իւրեանց: Սոյնպէս և դու կ'է մուտ ընդ նեղ դուռն: — Կարդացեր է

ու դարձուածներով, առանց նոյն իսկ ճշգիւռ անոնցմէ ոմանց ըիչ մը տարտամ նշանակութիւնը:

Նախափորձերէն ոչ նուազ կրած է ինք նաեւ Սամուէլի ազգեցեւորներէն¹, Մեսրոբի նշանաւոր աշակերտներէն մէկը՝ որ արքունի տան ալ եպիսկոպոս եղած է: Այս ամենաւարուծութիւնը՝ Գրուս վրայ կորիւն երկկազմութեամբ կը գրէ, իր խօսուածքին մէջ տիրական շեշտ մ'ունի: Իրմէ Սոփերիկ մը միայն ունինք, Սանդուխտի Վկայարանութիւնը՝ ուր՝ թէեւ կրած է Եզնիկեան ազգեցեւորներ², աւելի կորիւն նկարագիրէն գիծեր ունի: Մեծցուցէք, ամբողջացուցէք, սաստկացուցէք իր տեսակը, կ'ունենաք կորիւնի խառնուածքը: Կորիւն հրգեհ մը բունկոցեցեր է, բայց ա՜նոր առաջին կայծերը Սամուէլի մէջ զրտած է: Անկից առած է ճաշակը ազգային կեանքէ վերջնելու իր Թարգմանութեանց նիւթերը, — համարձակութիւնը՝ իր քնագիրներն աւելի իրրին վաւերաթուղթեր գործածելու քան հաւատարմութեամբ անոնց հետեւելու, — բարդութեանց քանի մը կերպերու լեցունութիւնը և հնչականութիւնը, — քրմական շունչ մը որ մենահաներէն կու գայ, — և մտերմական ոգի մը որ ազգային յիշատակներէն կ'արձկուի: Ասոնք են վասն զի նկարագրական կէտերը Սամուէլի լեզուին, որ ղուրս կը ցատըրին Աւետարանի ու Վկայարանու-

թեանց այն մեղմ ու պարզ շեշտին ըով՝ ինչ որ ընդհանրապէս ունի իր լեզուն:

Եւ իբրեւ եղեւ առաւօտ խորհուրդ արարեալ թագաւորիմ վասմ գտներմ իւրոյ... յղեր ի քանմմ մախարար գոմմ անն զտուրմմ Սամուէլու, եւ յուզեալ զաշխարհապողոտայսմ, զի գտեալ անջնմ զտուր Մաքրեայմ թաղէոս՝ որ մոլորեցոյց զգոտուր իւր... եւ հաւատաց իշխանմ և յիսում այր ըմդ ճմա, եւ էր այրմ մեծ՝ կարգեալ ի վեւայ ամենայմ ղեցմ, և հրամանատար ամենայմ տամմ արքունի, Նա էր երկրորդ տէրութեանմ Կայոց, Յայմժամ սատամայմ խիղքս զծնողով արքայսլ՝ լայր դառնապէս եւ ասէր. զմեծ զէմ զըլխոյս իմոյ իրոտսի, եւ իբրեւ ոչ կարէր մօտել ի քանմմ յանէ երկմաւոր գործութեանմ, փոխով հասարմէր յարքունիսմ, և զրգոնալ դառնացուցանէր զլար և զամօրէմ թագաւորմ. ապա հրաւմաւ տայր սրով սպանանի, եւ կատարեցամ յաւուր յայմմիկ ոգիք երկերիւր, եւ եղեւ ծայմ անն և թմղեմմ միկմաւոր գորացմ, որ իջեալ ողջմէնիմ զտուր անհատակմ, և յանեղ ծայմէմ քաղուրմ կորեան յամօրիմացմ, եւ իբրեւ եղեւ գիշեր կայր լոյսմ երկմաւոր համատարած ի վերայ մոցա, Յայմժամ յղեր ի տոււ իւր սուրբմ Սամուէլտ զազտ ի հօրէմ իւրմէ և տայր քերիկ քարակ կըտաւ, եւ առեալ զհաւատացեալ սուրբ ընկերսմ, ամփոփէր զմարմնմ մոցա, համարէր և ասէր, երամի՜ է ձեզ, եղբարք իմ և ջորք, որք արժեքի եղէք երկմաւոր ուրախութեանցմ, յիշեցէք և զիս զազախիմ ձեր, եւ թաղէր զմօտս մօտ յապարման իւր, և տայր զգուշութիւն, զի մի՛ դիտասցէ յարքունի տանէմմ:

Բայց բոլոր այն տարերը՝ ինչ որ Սամուէլ և Եզնիկեան նախափորձեր թուած են իր մէջ, կը լուծուին և կը ձուլուին իր խառնուածքի խառնարանին մէջ, ուր արիւնը կը տաքնայ, կ'հոսայ, միտքը կը միայ ու կը բռնկի, հոգին կը տա՜րածուի ու կ'ողողէ: Կորիւն մարդ մըն է՝

Նաեւ Եւսեբի եկեղեցական պատմութիւնը, որուն առած է քանի մը բացատրութիւններ, ինչպէս Գրիկ վարուր վարեալ յիւնի (Եկեղեց. պատմ. էջ 848) Բիւզանդ՝ Գրիկ վարս վարեր (Ե. 28), կամ անոր տեղեր որ միտքը գեւեղեցիկ բարգուծիւններ ձգած են, Բիւզանդի մէջ Նոյն իսկ Նիւթապէս նմաներ է Եկեղեց. պատմութեան, բաժանումները անոր պէս դարձուրեալ կ'ընկուի և իւրացան, ինչ գրեթէ բովանդակութիւնը խոստառեմ, որուն իմաստը ընէ մը մութ է. — Քիչ կարդացած կ'երեւի Եփրեմի գործերը:

1. Սամուէլի եւ իր կորիւնի վրայ ըրած ազգեցեւորներն տալին տես Բագրավէպ 1905 թիւ 12 Տեղեկութիւններ Սանդուխտի Վկայարանութեան վրայ յօդուածը և 1907 թիւ 2:

2. Ի բաց առեալ Ս. Գրոց նախկին Թարգմանու-

թիւնը և Լաւրենթիայ Աղէի վարդապետութիւնը, զոր Սամուէլ Հայերէնէն կը ճանչնայ, ինք ազուրած կ'երևի նաեւ Պող. Առաքատականի վարքէն որ Եզնիկեան դասուն պատկանող Թարգմանութիւն մըն է, Դենքեց կտոր մը հոս:

Արեւմտեց ընդ ուղիղ ճանապարհն զիմալ՝ եկին կաջին առ մարմնով սրբոյ աշխուրհի և անկեան առ ոտան թնէին և ճեմաւ գոյմամբ ոտնային... Եւ ձեռման նշանացի արարեալ հրամայեաց զնալ. — Վարք Պող. Վարք հարանց. Հա. Ա. էջ 15-16. — Իբրեւ արձակեցին երկու աստիճ, և եկեալ անկանէին առ ոտան և լեզուին զհոգապետին ոտք սրբոյն և ոտնային ճննելով: Եւ նշանեալ ընդդէմ առեւմտեց՝ գնացին յեւաքանդիւր տեղիս. — Վկայար. Սանդ. էջ 52:

3. Սոփերք Ը. էջ 25-7:

որուն մէջ բանը քիչ իշխանութիւն ունի, իր մէջ զօրաւորը կիրքն է, երեւակայութիւնը. կը զայրանայ՝ ու ամէն բան այնպէս կը տեսնէ ինչպէս որ չեն:

Իր լեզուի ամբողջ նկարագիրը իր խառնուածքէն կը բղխի: Որովհետեւ իր կիրքերը անզուսպ ու զօրաւոր են, իր լեզուն ալ յորդառատ է ու վառ, թանձր զոյնեւորով, Գաղափար մը բացատրելու համար երբեմն հինգ վեց բառ ետեւէ ետեւ կը շարէ, որոնք թէեւ մէկ մէկէ զօրաւոր՝ բայց կարծէք թէ դեռ չեն զոհացներ հեղինակը՝ որուն թաքուն ջերմութիւնը կը զգանք՝ երբ նոյն իսկ բառերն սպասած են: Կիրքը՝ որ զինք կը վարէ, բանին այլ ևս չի թողուր որոշել՝ որ ձեռն աւելի ազնիւ է և որը ընտանեկան: Իր միեւնոյն խօսքին մէջ անխափր կը հանդիպին ներկան ստորադասականի տեղը ընտանեկան բառը ազնիւին տեղ, ժողովրդական հոլովը գրաւորին տեղ: Միտքը օրհնելու կամ անիծելու զրազած՝ կը մոռնայ ստակ խօսքին մէջ համաձայնութիւն դնել՝ որ տարտամ կը մնայ: Անուն բային եզակի, բայն յոգնակի, յատկացուցիչը յատկացեալին հետ անմիաբան, ստորագրագեղ

նախադասութիւններ — որոնց միևնույնն են ու թիւեանները առանց գլխաւորին կը թափառին, ամէն տեսակը կարելի է գտնել այս անուշադրութեանց՝ որոնք կ'ամպտանեն խօսքը: Մերթ նոյն իսկ գիտակցօրէն զեղծած կ'երեւի այս բաներու մէջ, որովհետեւ իր միտքը բանաւոր անկնուլթիւններ գտած է. զինք շիտակ հասկնալու համար պէտք է անշաղկապ թանաք նել՝ ոչ միայն ինչպէս գրած է, այլ նաեւ ինչպէս որ մտածած է: Քիչ ըմբռնած է դարձեալ անորիշ դերանուններու շնորհքը, և այն վերջանգակումը՝ զոր կարգին մէջ յաջող տեղափոխութիւն մը կու տայ բառին: Բայց ի փոխարէն՝ կենդանի և բեղմնաւոր քանդակող մըն է նոր բառերու իր բարդութիւնները՝ ձեւի կողմանէ քաջահնչիւն՝ ներկուս արտայայտութիւն մ'ունին², իրեւակայութիւնը սաստիկ ըլլալով՝ զոյնները, զգացումները, իմաստները շատ խտացուցեք է անոնց մէջ, որոնք եթէ պարզօրին ամբողջ տող մը կը լեցնեն, գունաւոր ու զեղեցիկ, ինչպէս իսկութեանց քանի մը կաթիլ՝ լուծուած ականակիրտ գուաթի մը մէջ: Զասոնայ՝ վերլուծելն երբեմն անկարելի կը դառնայ:

1. Միութեան մասին՝ Նշանաւոր է Մեարքի վարքը, որ շատ տեղեր անխմալի կը մնան, մերթ ձեռագիրներու խառնագրումէն յառաջ եկած: Անխափր կտոր մը կը դնենք հոս.

Ոչ սուտապատումն ճարտարախօս եղեալ առ ի մերոց բանից զօրքն իմոյ կարգեցաք, այլ զյառախազոյնն թողեալ և ի նշանադիմակացն քաղելով զգամատուրն կարգեցաք, որք ոչ միայն մեզ, այլ և որ զատենանն ընդ ընթեանուն յայտնի է, Քանիչ չէք իսկ հանդիպօժոց՝ զամենայն արարելուն կտակաւ զերաքանչիւրն, այլ ի իւրազօյնի և ի հշտազոյնս, յառաքելական անդր զանձինս պատասպարեցաք, որոյ անցեալ զբազմախուռն արգասեօց արդոյն՝ առ ի մանրակրկեալ անեկելոյ զկարեւորագոյնս պատմելոյ՝ զհանգամանս՝ սասցաք: — Տպ. Վենետ. 1894 էջ 47-8.

2. Օրինակներ. իսկ երանելի զուգակնին լուեալ, ըզՄաշթոյն ասեմ, բազում անկնայրեաց արտաբանմամբ, արտաբանութեալ ողբովք և ճանրարայնիք սղօղջ պաշարեալ դէր: — Վարք Մեար. էջ 42.

Եւ այնուհետեւ ընդ ամենայն կողման տէրութեան իւրոյ արձակեալք ըրէին պատկերագործ նմանանեց չորրորդօրք գեղատախտակք. պոյճառակիտ հասկա-

լափ զեղեք երեսացն և զմարգարփ յօնիցն ի տախտակսն հանեն: Աղգաթ. ԺԳ.

Ձեռքն գանգրագեղս զվայելուլ քագագանգուք վարսիցն... զայն ի բաց խզել հրամայէր: Բիւզ. Դ. 8. Երբեք մեր արդի վիպասանները իրենց քաղմարան էւրկուն մէջ այնչափ զեղեցիկ չեն կրցած մագրելու շնորհք նկարագրել, ինչպէս Կորին իր այս երկու բարդիւրը:

Կէսք ի ծառոց խորարմտոց են և տարածատակք, և կէսքն աղքատեացք, Բարաթոյսք են, և կէսքն միանեւ տիք յառակարեղեցիք, և կէսքն բազմատոց, խառնատնայք: — Վեցօր. 96.

Ըստ վայելութեան վաղաճառակ և արագախառնար ծաղկաւոր են վայելութիւնք մարդկութեան մերոյ: Վեցօր. 84.

Այլ մեր գաղափարակալ ծովն արեկալ է հաս, որ քան զամենայն մեղմեխտ երկայնեմիփ և լայնատարած է: Վեցօր. էջ 74.

Ձի սչ արեգակն էր որ լուսաւորէր քաղցրահնչեացն հառապայթիք, և ոչ լուսին որ ծագէր հառապայթիք նշուէիք, և ոչ աստեղք՝ փայլէին մեծապայծառ վառմամբ: Վեցօր. 24.

բայց միշտ կը բռնադատեն հաւատալ՝ որ իրենց մէջը բան մը պիտի ըլլայ: Անկապաշտ բանաստեղծութեան տող մը, յուզող տրամադրութիւն մը կու տան հոգւոյն՝ առանց թողլու որոշ իմանալ թէ ինչ պատճառէ ունեցաւ այս վրդովումը: Բառերը ստէպ ու յանդուրձն ոճով պատկերով կը լեցնէ, կամ բոլորովին անպաճոյճ կը թողու զեղջկական:

Ընտրելու կարողութիւնը տկար ըլլալով իր քով, լեզուն ալ անհաւասար է եղած: Ինչը ունի՝ որ քրմական են, մեհեաններու մէջ ոգուած, դիւցազնական շունչով և արքայական սիգով թնամբ աւելնաւորուած: Երեսներ ալ ունի՝ ուր խոսողները այնքան գիւղացի են որ հիմայ ալ դեռ գիւղացիները նոյն լեզուով կը խօսին, կորին գէշ փրկստոյթ մըն է և աւելի գէշ գրամատիկոս մը: գիտական լեզու չունի. քաջ հետադարձ մը պիտի ըլլար՝ եթէ կրթութիւնը. բայց միշտ եռանդուն ու անկեղծ է. այս արդէն ըսել կ'ուզէ ախորժ է և աշխոյժ:

Բարսիլի վեցօրէից թարգմանութիւնը՝ զոր ես կորինի դասէն կը համարիմ, ճշգրիտ կը բացատրէ թէ ինչպէս կը հասկընան գիտար հայը և յոյնը, հեւրէն կիրթ միտք մը և անմշակ ասիացի մը՝ որ ըստ իրեն բնագիտութիւն կը գրէ: Հեւրէն լեզուն, շատանց կիրարկուած մտածելու և գրելու արուեստին, մեռած, անգոյն բան մը դարձեր է. ժուժկալ է, պէտք եղածէն աւելին չիսիրեր. մէկ գաղափար բացատրելու համար իրեն մէկ բառ բաւական է. եթէ տասն անգամ հարկ ըլլայ նոյն գաղա-

փարը կրկնել, տասն անգամ ալ նոյն բառերով կը կրկնէ, յետ անգամ մը ճիշդը գտնելուն: Պատկեր չի սիրեր. իր լեզուն երկրաչափական ճշգրտութիւն ունի, չոր ու ցամաք, բայց ճիշդ ու յստակ: Հայը այնպէս չէ. երեւակայութեան ու զգացման մարդ է. բոլոր իրերն ու զգացումները իրենց ճիշդ համեմատութենէն դուրս կը տեսնէ, զորս բացատրելու համար կը յորդէ բառերը, կը փոփոխէ, կ'այլաբանէ, բայց միշտ ալ անբաւական կը գտնէ: Գիտական ոգի չունի, և իր մը չի կրնար պարզ ու յստակ դիտել:

ՅՈՒՆԱՐԷՆ

Մահ լեռն մը կատա-
րէն բմաւ դիտած ես շատ
ընդարձակ դաշտ մը. ո՛ր
չափ արդեօք երեւցան
քնքի եզմերու լուծերը:

ՀԱՅԵՐԷՆ

Ձիգէ՛ արդեօք տեսնալ
քո ի բարձրերէ բարձ-
րաւորակց զդաշտ ըմ-
պափ արդեօք երեւցան
յորտմ վարիցիմ հար-
կիք եզմից ի բացաւոր
ուրիք:

Տեսէ՛ք, հայերէնը ինչպէս աստուկացուցի է յունարէնի գոյները. անոր տօգոյն մեծ մակդրին դիմաց դրած է քարձրաքերձ, ուր երկու անգամ շեշտուած է նոյն գաղափարը. այս բաւական չըլլալով՝ զայն գետեղած է նաեւ քարձրաստուկակ բառին սկիզբը: Անոր դաշտ բառը քիչ գտած է. ինք աւելցուցեր է քաջափայտ ալ՝ ուր երկու անգամ իրարու վրայ բարդուած է տարածութեան գաղափարը: Շատ ընդարձակ. սովորական, բաւական չէ ասիական զգայնութիւնը արթնցնելու համար. հարկ եղած է աւելցնել մեծանխտ, բարդ ու պատկերալից, որ աւելի թանձր է, աւելի շօշափելի:

1. Հրաման տայր ընդ կողմանս կողմանս զեպանս արծակի, հրովարտակա առնել, յեթն բազմին մեհեանին ուխտաւոր լինել պատկերաց կողմ դիցն պաշտաման: Ապառիկ ցլուք և սպիտակ նորիսգոր, սպիտակ ծիւղից և սպիտակ ջրովից, ոսկեղէն և արծաթեղէն զարդօք ի վերջաւոր փողփողուել, նշանակաւ պաշարակապ մեռաքանիցն և ոսկովից պատկից՝ և արծաթի զոհարանօք, յանձն ցանկալիս՝ աղամբ պատուականօք, ոսկով և արծաթով, ի հանդերձս պաշտոս և ի զարդս զեղեցիկս զիւր ազգին արշակունեացն՝ զհայրենեացն պաշտամանց անգիտն մեծաբէր: — Ագաթ. Ա.

Տրդատ արքայ Հայոց Մեծաց՝ առ մեծամեծս և առ իշխանս և առ նախարարս և առ զործակալս և առ այլ մարդիկ՝ որ ընդ իմով իշխանութեամբ էք յաւան, ի շէն, ի ցեղ, յազարակա, առ պատմ և առ շինականս՝ միանգամայն իսկ առ ամենեանս ողջոյն:

Ողջոյն հասնալ և շինութիւն դիցն օգնակաութեամբ, լիութիւն պարարտութեան յարոյն Արամազդայ, ինաւ մակալութիւն յԱնահիտ տիկնոջ և քաջութիւն հասցէ մեզ ի քաջ Վազգէն ամենայն Հայոց աշխարհի... և ի մեր դիւցապետն Պարթեւոց հասցէ այցելութիւն, ի փառաց թագոց և ի քաջ նախնաց: — Ագաթ. ԺԲ:

Ո՛րչափ հերկողմ իմք-
միմ. ո՛չ ապաքէմ մըջիւ-
նի պէս երեւցաւ քեզի:

Ձիա՛րդ արդեօք թուի-
ցի քեզ համդիրն հզօմու-
ղաւմ՝ որ վարդիքն զմու-
սա, այլ թերեւս իրբիւ
զմըջիւմս գետնաշնացս,
յօդոյ ամտի՛ որ այլայ-
լիսց գտնիլի աշաց քոց:

Յոյնը՝ մրչիւնի պէս, այս չափով կը գո-
հանայ. հայը կ'աւելցնէ գեանագեանց՝ ու
չընչութիւնը աւելի զգալի ընելու համար:

Դսմ' թէ դեռանոցէ մը՝
մեծ արշիպեղազոս մը
դարձած, աչքերդ ձգե-
ցի՛ր ծովու վրայ:

Եւ կամ չիցէ՛ տեսնալ
է զւելս բարձրացեալ լե-
բիւ գծով մեծ՝ իւրով մե-
ծամիստ լայնութեամբն
և հայեցեալ պշտեցալ
ըմդ մա և ըմդ իզդիսմ՝
որ իցն է ի միջի մորաւ:

Կ'երեւի թէ հայը դիտանդոցն մէջ միայն
բարձրութեան գաղափարը նկատած է, զոր
կրցածին չափ սաստկացուցեր է՝ գլոխի
բարձրացեալ լերին: Այս երեք անգամ իւ-
րաւու վրայ դիզուած բարձրութենէն այլ
եւս միայն ծով մը չի տեսներ, ինչպէս
սոյնը, այլ ծով մը մեծ՝ իւրով մեծամիստ
լայնութեամբն. ինչ խառնութիւն գոյնեղու:
Ալքեդոյ ձգեցիր, քիչ է արեւելցիին համար,
իրեն պէտք է հայեցեալ պշտեցալ Կորին
արշիպեղազոս բառը չուզելով փոխ առնել
և ոչ ալ կարենալով համազօր հայերէն
մը հայկթայթամտել՝ մեկնելով դրած է Բնդ
կղզիւն որ իցն է ի միջի նորա:

Ո՛րչափ արդեօք երե-
ցամ քեզի կղզիմորու
մեծութիւնները. ո՛րչափ
արդեօք երեւցաւ՝ քեռ-
մարարծ մաւելմէ մէկը՝
սպիտակ առագաստունի-
րով ծովու վրայ թա-
փառակամ:

Ո՛րչափ իմէ փոքր ար-
դեօք երեւեսցիմ քեզ մե-
ծութիւնը մորաւ. և կամ
յո՛րչափ սակաւութիւն
տեսանիցես զմեծութիւն
մաւու, որ բարձրալ ըն-
րիցէ աղիւսդեալ, օղեր-
ծեալ զբազմաշառ մա-
նաւսն, համդիրն սպի-
տակ առագաստում՝ ու
րոյ խորշ առեալ զոգ
զործեալ տանի զմա
յարդաւառի, ճեմեալ,
ճօծեալ ի վերայ վայե-
լուէ ջուրցմ մկամանց:

Հայուն համար ծովը նորութիւն է. ա-
լիք ու առագաստ լսելով՝ կ'ոգեւորուի, կը

մոռնայ թէ անոնք հոս լու օրինակ են
բերուած. կը կարծէ թէ հիանալու կէտը
բուն այս նաւն է, ու զայն կը նկարագրէ
սէգ հանդերձնելով իշխանի մը պէս, որ
կը ճեմի իր վայելուչ նահանգներուն մէջ:
Ու ինչպէս կը յորդէ բառերը, կը բարդէ
գոյները:

Նոյն իսկ Սուրբ Գրիգոր չէ կրցած զըս-
պել Կորինի թափը. ընդհանրապէս երկու
անգամ կ'ըսէ, ինչ աչք բնագիրը մէկ ան-
գամ ըսած է. կը սաստկացնէ զգացում-
ները, կը թանձրացնէ գոյները, կը զօ-
րացնէ շեշտը՝ զոր բարդութիւններն ազելի
որոտագոչ կը դարձնեն: Բայց հոս զերու-
շացեր է աւելի ընտանեկան բառերէ:

Եւ զգօրսն սփռեաց մակատեցոյց ի մարտ պա-
տերազմի. ֆող հարիմ, կազմեցիմ, պատրաստե-
ցիմ զփիղիմ, ճաշակեցուցիմ յարիմ խաղողդ, ի
զմուս և ի զիմի. եւ կարգեցամ, բաշխեցիմ ի
զումոց զումոս և կարգեցիմ առ փայլ փիղ
հազար հազար այր սպառազեմ. և պահապամ՝
զլուի գնդիցիմ՝ հիմզ հազար հիծեալ, վառեալ՝
մօժոյ ի ձեռն, պաշտպամ զմղիցիմ. զի ուր և կայ-
ցնմ զազանքն, կացցն եւ մորա. և ուր և զմաս-
ցնմ՝ զմասցն և մորա. եւ յամղակալապ մարտ-
կոցս մեքեմայիւք ի վերայ փոսցմ կազմեցիմ, և
զփղապամն ի վերայ գլխորմ մատուցիմ, և զայլ
այրուծիմ յաջ ելլանեալ թիւ զմղիցն կազմեցիմ,
իբրեւ ամտի արեգակն ծայրս արծակէր, առհա-
սարակ ի զրահաւոր պատեմագէմ պղծապատ
վահանացմ՝ մշոյթմ զերամքմ փայլատակէիմ,
և ճառապայթք հատամէիմ իբրեւ փայլատականց
հրոյ. իւ երկայմէր մակատն և զհողոյր՝ որ զբար-
ձմաք լերանցն, որ զծորովք և զխորովք և ըզ-
դաշտիւք. եւ խաղայիմ յառաջ՝ առհասարակ
կարգեալք և կազմեալք. միաբան շարժէիմ առ-
հասարակ ամենեքիմ՝ որ լսէիմ զծայմ քարբա-
ռոյ բազմութեան, զաշխիմ զիմու, զառաշիւմ,
զերիվարացն թմզիւմ, զտոնմծայմ վահանաւոր
վառեկոցմ:

Կորինի երեւակայելու կարողութիւնը
ամենէն աւելի Ագաթանգեղոսի մէջ կը
զործէ. հոս մարգարէ մըն է, պատգամա-
խօս քուրմ մը, բանաստեղծ մը, և այս
բոլորին շունչովը հայերէն լեզուն կը
թոցնէ, կը բարձրացնէ, բարդութեանց ա-
մենէն գեղեցիկները կ'ընէ, շեշտին ուժ-
գնութիւն կու տայ, այնպիսի կատաղի
կրակով մը կը լեցնէ, որ իրեն սովորաւ-

կան բառերու յորդովիւնը՝ և գոյնեռու սասակութիւնը այլ եւս ծանր չի գար. Ազատագնդի դիւցազնները շատ իսկ տոկու... նութիւն ունին, Կորինի վսեմ՝ բայց միանգամայն թանձր ու որմզդական լեզուին կարիադիւններ ըլլալու համար՝ Հայերէն լեզուն իր գրչին առկ հոս այն համեմատութիւնները կ'առնէ, ինչ որ գոյները թիֆլիսնոյ վրձինին տակ:

բբ

Իբրեւ եկիմ հասիմ աւուրք չիրոտ հարաւա, հողմմ գարուս դրամմ քամալոյ, համբարձա՛ թա, գաւորմ ի կողմանմ յայնցամել, հին, իշնէ՛ յԱյրարատ գաւառ ի վաղարայատ քաղաք, և մինչ-դեռ ուրախութեամբ համգուցեալ էիմ, ի միտ առ թագաւորմ, գումարտակ առնել ամգրէմ արշաւել ի կողմանմ Պարսից, իբրի գայմ լսել պարթեւմ... առնողը զթագաւորմ մեկուսի՝ մա և եղբայր իր հարգաւատ՝ իբրու ի պատմմանս ինչ գրաս. մաց, իբրու խորհուրդ ինչ իորոհելոյ ընդ մա. մա գուսանքմ պողովատիկս թերաքամնայս ու... մէիմ, քանկարծ յնդակարծութմ ժամանակի զէմս վերացուցեալ՝ զթագաւորմ դիթաւալ կացուցեալ յերկիր կործամէիմ, Անդուստ ուրեմմ իրազգած եղիմ իրազմ որ եղիմ. գործ աղաղակի ամրոխիմ թամծրամայր. միմչ այս միմչ այմ՝ մորս հեծեալ յիրաքամելու երկմարս փախտակամ լիմէիմ, իսկ իբրեւ գայմ գիտացիմ միխարաք հայակոյտ զորացմ, զուղմ զուղմ հատամէիմ, զվիմ իմէիմ, ումանց ընդ ցամաքմ ամպարախալ հասանիլ ի խիս կամրջաքմ առ դրուս Արտաշատ քաղաքի, ճի գետմ նրասխ յարուցեալ գայր դարիւ և դարիւ ստանախալ, ջրակուտալ, ծիւնախոյզ, Ժիւսա... խաղաղ՝ բազմութեամբմ յաւուրս իւրոյ պղտուրութեամբմ, Նէսքմ անցեալ ընդ կամուրջմ վաղարշապատ քաղաքի՝ զոր և կամուրջ Մեծամօրի կո-

չեմ, ամպարէիմ հասանիլ յառաջ մի ի խիս կամրջիմ Արտաշատու. ի կրիմս ճամպարահացմ արգելիմ զմոսա, ի մէջ պարսեալ զմոսա ի ճա... փերակամ կամրջաքմ գետալէժ առնէիմ զմոսա, եւ ինքեամք ամրոքմ դարծեալ վայրիս, ճիւղիս և ողբովս, և ամենայն երկիրմ ժողովեալ զթագաւորմ աշխարէիմ⁴.

Փաւստոսի միակ հրաշակերտին մէջ, քան իր միւս ո՛ր և է գործերուն, Կորին ամենէն աւելի ընդարձակ տեղ տուած է ընտանեկան խօսակցութեան: Հոս է մա... նաւանդ որ կը գտնուին մեր արդի աշխարհաբարբի շատ ձեւեր. բառի առումներ, հոլովներ, համաձայնութիւն, ամբողջ ըստածներ. նախադասութեան ամբողջ կարգը: Այսով ամենէն աւելի անհասարգ է եղած Բիւզանդի հայերէնը. Կորին գրաւգէտ է, իսկ իր անձինքը, զորս ամէնքն ալ Փաւստոս ուղղակի կը խօսեցնէ, անգրագէտ են. ասիկի խառնուրդ մը ազնիւ և ընտանեկան ձեւերու: Անխտիբ կ'օրինակեմ հոս կտոր մը.

Այլ Շապուհ Թագաւորն՝ յորժամ յաշխարհմ իշխանութեամ իւրոյ հասանէր, զարմացեալ ընդ քաջութիւն զմիւր կուռոյմ՝ որ դիպեցաւ՝ մմա, և ասէր, իթէ Ջարմացեալ եմ ես՝ զոր՝ ինչ տեսնի, զի իմ ի մանկութիւնմ իմմէ համակ ի հակառու և ի կուր մտեալ եմ՝ և քաղով ամբ եմ՝ զի հասի ի թագաւորութիւնմ, և առանց կուռոյ ամ չեմ լեալ¹⁰. Բայց իմ շինմ կուր գայս էր տեսեալ, որ այս անգամս դիպեցաւ ինձ¹¹.

1. Համբաւալ բային արտայայտութիւնը հեթանոսութեան առնել ալ դիւցազնական, աստուածային էր. այս նկարագրը պահած է նաև քրիստոնէական հայերէնի մէջ.

2. Հայերէնի յատուկ գարդ մ'եղած է բառերը յորդել՝ զործողութեան մը յաջորդաբար յառաջիւղացումը բացատրելու համար, ինչ որ անհնունեցաւ նաեւ թուրք լեզու երգերուն մէջ: — Քիչ ճերականական է այս կէտը. անուն բային Թագաւորն ըլլալով պէտք էր բայերը ըլլային եկե, եչ, եղալիք: Բայց երբ Թագաւոր մը կը քալէ, առանց հեռեւորդել չէ, զայս մտածելով Կորին գրած է յոգնակի եկիմ, իրիմ:

3. Այս բարդութիւնը Հայկական բառերըքք փորձելով Հայկական՝ գրած է զուր Ժիւսա խաղաղի, կամ Հալիս, և կամ խաղաղ իլանեն: Անշուշտ այս բառը լսելով բան մը կը զգանք, բայց ի՞նչ բան, կամ... կամ որոշ չենք զեւտել:

4. Ազաթ. Բ.

5. Աշխարհաբարի կարգ. ասիւի բարձր հայերէն պիտի ըլլար, Կթէ բացայայտել յառաջ անցնելով ըսէր.

Թագաւորն Շապուհ, որ ասելի քաղցր ալ պիտի չնէր.

6. Դիպեցաւ, բլուրովին ընտանեկան կը չնէ:

7. Աշխարհաբար գրաբար մըն է. ասելի ազնիւ կ'ըլլար եթէ բայն երբորդ զէմք զնէր և դերանունը սեռական:

8. Ջուր՝ հոս խնդիր կ'իշխայ զարմանալ բային, որ միայն ընդ, ինչպէս թէ մը վերը գրած էր, կամ ի կ'առնէ, Բայց Կորին յաբարեբար զիջելով՝ իրաւունք ստացած կը համարի յաբարեբարեան տեսանել բային համայնեցնելու:

9. Կիւր մը աշխարհաբար և գրաբար ձեւերու. անուն բային սեռական զնէլն վերջ՝ զի իմ, բայը պէտք էր ըստ ազնիւ լեզուին երբորդ զէմք զնէլ՝ մտեալ էր, ոչ աշխարհաբարի ոճով մտեալ եմ: Դարձեալ էր, անչ շարժում գործողութիւն մը նշանակելով, ինչիցը ըստ ազնիւ լեզուին պէտք է նախգրել. առական զնէլ ինչպէս ըրած է, ի կուր, բայց քովը անմէջապէս աշխարհաբար ալ կայ ի հակառակ:

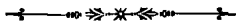
10. Բլուրովին աշխարհաբար:

11. Գրեթէ ուսմկորէն. — Բուզ. Ե. Ը.

Եղնիկի լեզուին քով ասիկայ բարբա-
րոս է: Եւ սակայն ոչ մէկ լեզու այնպէս
չի մոգեր, ինչպէս Բիւզանդի լեզուն: Հոն
ամբողջ ժողովրդեան ոգին կայ, դիւցազ-
նական և գորովական, որ համակրելի և
հզօր արտայայտութիւն մը կու տայ իւրա-
քանչիւր բառին: Փաստօտ Բիւզանդ, Գրի-
գոր Նարեկացին, Նահապետ Քուչակ մեր
մինչեւ ժիժ դար եղած գրականութեան
ամենէն մեծ արտայայտութիւններն են.
Քուչակ սիրտը երգած է, Նարեկացին
միտքը, Բիւզանդ բազումը: Ժողովրդեան
ուժին դիմաց կորին չէ համարձակած իր
անձնական ոյժը ղնել. միացած է անոր
հետ, առեր է անոր երեւակայութեան
սաստկութիւնը, առատազեղ սիրտը, բնազ-
դական ճաշակը, մեծ շունչը, ընտանեկան
դարձուածները և անոնցմով կազմած է
իր լեզուն՝ ուր աւելի զգացում, բանաս-
տեղծութիւն ու բնականութիւն կայ, քան
յստակութիւն և արուեստ:

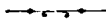
Հ. Ն. ԱՆԴՐԵԱՆ

Շարայարեի

Ս. ԲԱՐՍԵԼԻ ԿԵՍԱՐԱՅԻՈՅ

« Յաղագս վեցօրեայ առօրց արարչութեան »

Էջ 88. տող 1. « Արդ գոր ինչ ասա-
ցից, և գոր թողից ի յորդառատ մեծու-
թեան գանձուց արարչին արարածոց, զի
անցաննն ըստ չափ մերոյ տկարութեանս
մեծամեծքն և փոքունք իրաց, զարմանա-
գործ արուեստիւքն »:

Ուղղ. փոքունք՝ իշրեանց զարմանագործ
արուեստիւքն. « Ն », դիմորոշն հարկաւոր
է ենթադրեալ առարկային յիշեցուցիչ.
Իսկ ինչո՞վ կ'անցնին մեր տկար մտաց չա-
փէն անդին. իրենց զարմանագործ արուես-
տով, կազմութեամբ:

Էջ 10. տող 2. « Իսկ օդիքն և այ-
ծիքն և այլ եւս անասունք գիտեն հեռա-
ցուցանել զկեանս իւրեանց յորոց փնասա-

կար արմատոց, և հոտով և համով ընտրեն
զայս, որ նոցա փնասակարք են »:

Ուղղ. յորով... զայնս: —

Էջ 90. տող. 18. « Բայց ոչ առժա-
մայն վաղվաղակի իրրեւ եղեւ հրաման՝
կազմեցան պտուղքն՝ յոյսքն, այլ նախ
բոյսքն արձակեցաւ և բազմացաւ կանա-
չութիւնն ընդ երեսս երկրի տերեւալից
ծնկակապ, և ապա կատարեալ անձամբ
հատկացն սերմանցն՝ պատկանեցաւ և սերմն
ի գլուխն »:

Ուղղ. « Պտուղք յոտոցն . . . անձամբ
հատկացն »:

Հմտ. « Եւ պէսպէս բոյսք խոտոց գա-
յին հասանէին ի չափ կատարեալ հասա-
կի » և այլն. էջ 91 տող 26:

Էջ 90. տող. « Եւ անդստին յանուա-
նէ անտի կարեա ուսանել զիրսն ճշմար-
տութեան, զի ի խստութենէ սառնասա-
ռոյց սառնամանեաց պտոյղայ արեցաւ և
դարձաւ այլազոյն և այլազգի համ »:

Ուղղ. Պարզոյ:

Յորեն ցանելէն յետոյ երբ կը սկսի
հատը թարախիլ որ յետոյ մածնի և ծիլ
արձակէ, եթէ ցուրտ սառամանիք վրայ
զան, մարուր հատը կը փոխուի բոխի
որ և ուսմէն կոր կը կոչուի. այդ կորը
կամ թուխ ցորենը արդիւնք է պարզկային,
այսինքն « ցրտակէզ այրեցուածոյն »:

Էջ 91. տող 15. « Որպէս և Տէրն մեր
զկատարումն մարդկան, որ հաւատացին ի
նա, էած ի նմանութիւնս սնկոց սերմա-
նեաց »:

Ուղղ. « որ հաւատացեւ, ի նմանութե-
նէ ծնկոց »:

Բուսնին և անելն անմիջական արդիւնք
են ծննդեան քան անդեան. բոյսն և ա-
ճումն զան ի կատարումն, բայց ոչ սնունդը
որ ի սկզբանն ուժեղ է և ի վերջն կը պա-
կասի:

Էջ 93. տող. 1. « Եթէ զորպիսի
փնասս շահեցաք միք մեզ մերով անձամբ,
և նկարեալ նկատեալ ունիցիմք զառաջին
զմեղան ի մտի »:

Ուղղ. « Նկատեալ, աւելորդ է »:

Էջ 93. տող 13. « Ապա եթէ որ միտ